

مدرسه عالی شهید مطهری

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته: فقه و حقوق خصوصی

عنوان:

بررسی فقهی و حقوقی مالیت و مالکیت داده‌های دیجیتال در فضای سایبری و آثار آن

استاد راهنما

دکتر سید علیرضا فروغی

استاد مشاور

دکتر معصومه مظاهری

نگارنده

اسماء حسین‌زاده سرشکی

سال تحصیلی

۹۵-۹۶

ب

دستور العمل حق مالکیت مادی و معنوی

در مورد نتایج پژوهش‌های دانشگاه شهید مطهری

با عنایت به سیاست‌های آموزشی و پژوهشی دانشگاه شهید مطهری در راستای ارج نهادن به فعالیت‌های علمی و پژوهشی و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه شهید مطهری و پژوهشگران لازم است اعضای هیئت علمی، دانش‌جوینان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهش‌های علمی، موارد زیر را رعایت نمایند:

ماده ۱- حق مادی و معنوی پایان‌نامه‌ها و رساله‌های مصوب دانشگاه متعلق به دانشگاه شهید مطهری است و هرگونه بهره‌برداری از آن باید با ذکر نام دانشگاه شهید مطهری و رعایت آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های مصوب دانشگاه شهید مطهری باشد.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه یا رساله، به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی بایستی با نام دانشگاه بوده و استاد راهنما، نویسنده مسئول مقاله باشد.

تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی به صورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه یا رساله نیز منتشر می‌شود، باید نام دانشگاه شهید مطهری درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب حاصل از نتایج پایان‌نامه یا رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی دانشگاه شهید مطهری، باید با مجوز کتبی صادره از طریق حوزه پژوهشی دانشگاه و براساس آیین‌نامه‌های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت نظریه یا ارائه در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل از نتایج مستخرج از پایان‌نامه یا رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق معاونت پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

سپاسگزاری

حمد و سپاس خداوند رحمان را که توفیق علم‌آموزی و حرکت در مسیر یادگیری و تعلم را به بنده‌ی خود عطا کرد و در این مسیر بهترین‌ها را برایش قرار داد. استادان بزرگواری که راهنمای بنده در این مسیر بودند، آقای دکتر فروغی که راهنمایی‌های ایشان در کنار شاگردی پای درس رسائل نزدشان توفیقی بزرگ برایم بود. خانم دکتر مظاهری که حمایت‌ها و نظراتشان یاری‌دهنده‌ی بنده در این مسیر بود و تمام اساتید بزرگوار مدرسه‌ی عالی مطهری که با علم و اخلاق خود، اندیشیدن را به من آموختند.

در این مسیر نعمت‌های بزرگ زندگی‌ام، پدر و مادرم هستند که لطف بی‌دریغ‌شان هم‌چون خورشید، همیشه بر من تابیده‌است و هر لحظه‌ی خود را مدیون زحماتشان می‌دانم. قطعاً طی این مسیر بدون یاری و مهربانی هم‌سر عزیزم ناممکن بود. از ایشان بسیار سپاسگزارم که علاوه بر صبر و همراهی‌شان، مشاور دلسوز و تخصصی بنده در این پایان‌نامه نیز بودند. هم‌چنین از همراهی‌های بزرگوارانه‌ی پدر و مادر هم‌سر من نیز متشکرم. ان شاءالله حاصل این کار، جبران گوشه‌ای از زحمات همه‌ی این عزیزان باشد.

تقدیم به ساحت مقدس حضرت زهرا سلام الله علیها

چکیده

امروزه ارزش اقتصادی داده‌های دیجیتال به عنوان اجزای تشکیل دهنده‌ی فضای سایبری، واضح است. در این پایان‌نامه با بررسی اقسام داده‌های دیجیتال، به این نتیجه رسیدیم که در زمینه‌ی مالیت و مالکیت این داده‌ها با دو نظام اموال مواجه هستیم. دسته‌ای از داده‌های دیجیتال به عنوان حقوق معنوی، از اموال فکری محسوب می‌شوند و فضای سایبری بستری برای ارائه‌ی این اموال فکری است که به داده‌های دیجیتال تبدیل و عرضه شده‌اند. در واقع داده‌های دیجیتال در این قسم یا مصداق خارجی در گذشته دارند، که همان اموال فکری است، و یا مانند داده‌های تحلیلی ذاتاً امکان تحقق در خارج دارند اما اکنون به دلیل مختصات فضای سایبری تنها در این فضا تحقق پیدا کرده‌اند؛ در نتیجه این قسم نیز به عنوان حق معنوی شناخته شده و مالیت و مالکیت آن‌ها تابع نظام اموال فکری خواهد بود. نوع سومی از داده‌های دیجیتال از قبیل میزبانی و دامنه نیز به عنوان ابزار و لوازم تشکیل دهنده‌ی فضای سایبری شناخته می‌شود که این موارد به عنوان متعلقات زیرساخت‌های فضای سایبری هستند و قابلیت تحقق در خارج از فضای سایبری را ندارند. در دنیای امروز، منفعت حاصل از این دسته از داده‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد و قابلیت قرار گرفتن در چارچوب نظام اموال سنتی را دارند.

از دیگر دستاوردهای این پایان‌نامه در مورد قراردادهای انتقال مالکیت یا منافع این داده‌ها در چارچوب عقود اسلامی است. این قراردادها برای داده‌هایی که در نظام اموال فکری قرار می‌گیرند با توجه به داشتن شرایط عمومی صحت عقد و در قالب‌های قراردادهای نظام معاملاتی اموال فکری صحیح خواهند بود. لوازم فضای سایبری نیز با قرارداد اجاره در ذیل نظام معاملاتی کالامحور، مورد استفاده قرار می‌گیرد. البته با توجه به مختصات فضای سایبری، صدق قوانین نظام اموال فکری و مدنی برای داده‌های دیجیتال، با نکاتی همراه است.

کلیدواژگان:

مالیت، مالکیت، داده‌های دیجیتال، فضای سایبری، اموال فکری، حقوق معنوی، منفعت.

ک	مقدمه	ک
۱	بخش اول : تعاریف و پیشینه	۱
۲	فصل اول : تعاریف	۲
۳	گفتار اول: مفهوم مالیت	۳
۳	۱. مفهوم مالیت در لغت	۳
۳	۲. مفهوم مالیت در اصطلاح	۳
۳	۱,۲ مفهوم مالیت در علم اقتصاد	۳
۱۰	۲,۲ مفهوم مالیت در علم حسابداری	۱۰
۱۰	۳,۲ مفهوم مالیت در علم فقه	۱۰
۱۲	۴,۲ مفهوم مالیت در علم حقوق	۱۲
۱۷	گفتار دوم: مفهوم مالکیت	۱۷
۱۷	۱. مفهوم مالکیت در لغت	۱۷
۱۷	۲. مفهوم مالکیت در اصطلاح	۱۷
۱۸	۱,۲ مفهوم مالکیت در فقه	۱۸
۱۹	۲,۲ مفهوم مالکیت در حقوق	۱۹
۲۱	گفتار سوم: مفهوم فضای سایبری	۲۱
۲۱	۱. ماهیت فضای سایبری	۲۱
۲۲	۲. تاریخچه‌ی اینترنت	۲۲
۲۴	۳. لوازم اینترنت	۲۴
۲۵	گفتار چهارم: مفهوم داده‌های دیجیتال	۲۵
۲۵	۱. مفهوم داده	۲۵
۲۸	۲. مفهوم دیجیتال	۲۸
۲۹	۳. تعریف داده‌ی دیجیتال	۲۹
۳۲	فصل دوم : پیشینه‌ی موضوع	۳۲
۳۳	گفتار اول: بررسی سیر تحولات حق مولف	۳۳
۳۷	گفتار دوم: بررسی سیر تحولات حقوق نرم‌افزارهای کامپیوتری	۳۷
۳۹	بخش دوم: بررسی مالیت و مالکیت داده‌های دیجیتال و دلایل آن	۳۹
۴۱	فصل اول: بررسی حقوق معنوی برای داده‌های دیجیتال	۴۱
۴۲	گفتار اول: دلایل قائل شدن حقوق معنوی برای داده‌های دیجیتال	۴۲
۴۳	۱. دلیل عقل عملی یا بنای عقلا	۴۳
۵۰	۲. دلیل ولایت فقیه	۵۰

۵۱	۳. دلیل ملکیت تکوینی مفاهیم ذهنی
۵۱	۴. دلیل قاعده لاضرر
۵۲	۵. دلیل اوفوا بالعقود
۵۳	گفتار دوم: اقسام داده‌های دیجیتال با توجه به حقوق معنوی
۵۳	۱. فضای سایبری بستر تحقق حقوق معنوی
۵۳	۲. داده‌های تحلیلی
۵۴	۳. لوازم فضای سایبری
۵۵	فصل دوم: مالیت داده‌های دیجیتال و دلایل آن
۵۶	گفتار اول: مالیت داده‌های دیجیتال به عنوان اموال فکری
۵۶	۱. مشخصات اموال فکری
۵۹	۲. بررسی مالیت اقسام داده‌های دیجیتال
۵۹	۱،۲ داده‌های دیجیتال ذیل نظام اموال فکری
۶۰	۲،۲ داده‌های دیجیتال ذیل نظام اموال سستی
۶۱	گفتار دوم: مالیت داده‌های دیجیتال براساس ارزش اقتصادی
۶۶	فصل سوم: مالکیت داده‌های دیجیتال و دلایل آن
۶۷	گفتار اول: بررسی مالکیت داده‌های دیجیتال
۶۷	۱. مالکیت داده‌های دیجیتال در نظام اموال فکری
۶۹	۲. مالکیت داده‌های دیجیتال در نظام اموال سستی
۶۹	گفتار دوم: منشاء مالکیت داده‌های دیجیتال
۷۱	گفتار سوم: مالکان داده‌های دیجیتال
۷۷	گفتار چهارم: رابطه‌ی مالکیت و قابل حمایت بودن داده‌های دیجیتال
۸۰	بخش سوم: قراردادهای انتقال یا استفاده از داده‌های دیجیتال
۸۲	فصل اول: قراردادهای انتقال داده‌های دیجیتال در نظام اموال فکری
۸۳	گفتار اول: دلایل احتساب قراردادهای انتقال داده‌های دیجیتال ذیل نظام اموال سستی
۸۴	۱. بررسی فقهی بیع و تطبیق آن با انتقال داده‌های دیجیتال
۸۵	۱،۱ شرط مالیت داده‌های دیجیتال
۸۵	۲،۱ شرط ملکیت داده‌های دیجیتال
۸۵	۳،۱ شرط طلق بودن داده‌های دیجیتال
۸۶	۴،۱ شرط قدرت بر تسلیم داده‌های دیجیتال
۸۶	۵،۱ شرط معلوم بودن ثمن در مقدار و صفات
۸۷	۲. بررسی حقوقی بیع و تطبیق آن با انتقال داده‌های دیجیتال
۸۷	۱،۲ بیع داده‌های دیجیتال با نظر به شرایط مبیع
۸۹	۲،۲ نحوه تسلیم داده‌های دیجیتال به عنوان اموال فکری
۹۰	۳،۲ محدودیت زمانی داده‌های دیجیتال در بیع
۹۱	گفتار دوم: دلایل احتساب قراردادهای انتقال داده‌های دیجیتال ذیل نظام اموال فکری

فصل دوم: قراردادهای انتقال داده‌های دیجیتال در نظام اموال سنتی	۱۰۰
نتیجه‌گیری	۱۰۴
پیشنهادها	۱۰۷
فهرست منابع و مآخذ	۱۰۸
چکیده انگلیسی	۱۱۵

مقدمه

این مقدمه شامل ده قسمت است که با شرح مختصری از ضرورت مسأله‌ی مورد بحث و طرح کلی آن، تعیین اهداف این تحقیق، بررسی پیشینه‌ی تاریخی تحقیق و همچنین بیان نوع تحقیق سعی شده‌است زمینه‌های لازم ذهنی برای ورود مخاطب به موضوع فراهم شود.

۱. طرح مسئله

با وجود سرعت رشد تکنولوژی در فضای سایبری، این فضا به تمامی جنبه‌های زندگی بشر ورود کرده‌است تا آنجا که عده‌ای از اندیشمندان قائل به پارادایم دوج جهانی شدن با وجود این فضا شده‌اند و جهان مجازی را در موازات جهان واقعی و گاه مسلط بر آن دانسته‌اند. در تمدن امروز، فضای سایبری بستری مناسب برای تعاملات اجتماعی و اقتصادی قرار گرفته‌است. رشد این تعاملات در فضای سایبری چالش‌هایی را پیرامون شئون مختلف زندگی اجتماعی مطرح کرده‌است که به عنوان نمونه می‌توان از حوزه‌های اقتصادی، حقوقی، فرهنگی و غیره نام برد.

آنچه در این تحقیق مورد مطالعه قرار گرفته‌است، پاسخ به سوالات اصلی فقهی و حقوقی موجود در فضای سایبری است که خود می‌تواند راه حل مناسبی برای چالش‌های فقهی و حقوقی این فضا، ارائه دهد. همچنین به نظر می‌رسد با نگاه به فراگیری فضای سایبری در زندگی بشر، می‌توان به تعریف نظام فقهی و حقوقی برای آن رسید که برای حصول به این مقصد، نیازمند تحقیقات بسیار خواهیم بود. این تحقیق نیز در تلاش است تا گامی در این راستا بردارد.

به عنوان اولین گام برای ورود به فضای سایبری باید ماهیت داده‌های دیجیتال به عنوان اجزای تشکیل دهنده‌ی این فضا شناخته و موضوعات فقهی و حقوقی درگیر با این داده‌ها پاسخ داده شود. بدین منظور در این تحقیق مالیت و مالکیت اقسام مختلف داده‌های دیجیتال مورد مطالعه قرار می‌گیرد. در این تحقیق با ماهیت شناسی دقیق داده‌های دیجیتال به بیان دلایل مالیت و مالکیت آن‌ها و همچنین به قراردادهای انتقال و استفاده‌ی از آن‌ها به عنوان یکی از آثار مالیت و مالکیت داده‌ها در فضای سایبری پرداخته شده‌است.

۲. انگیزه‌ی انتخاب

با توجه به شناخت خوبی که نگارنده از فضای سایبری داشت و اهمیت مسائل فقهی و حقوقی موجود در این فضا، در راستای نیاز به تعریف نظام صحیحی از مسائل فقهی و حقوقی در فضای سایبری، در این پژوهش بنیادی‌ترین مسئله‌ی فضای سایبری مورد بررسی قرار گرفته و امید است که بتوان روزی برای تمامی مسائل موجود در این حوزه پاسخی شایسته یافت؛ در نتیجه نگارنده پس از موضوع‌شناسی دقیق فضای سایبری و مسائل موجود در آن بحث مالیت و مالکیت داده‌های دیجیتال در این فضا را به عنوان پایه‌ی تمام بحث‌های دیگر در نظر گرفته است. دلیل این انتخاب نیز آن است که اولین و کوچک‌ترین واحدهای موجود در فضای سایبری داده‌ها هستند و شناخت دقیق آن‌ها به حل مسائل این حوزه کمک می‌کند. پس از شناسایی داده‌های دیجیتال، عملکرد آن‌ها در فضای سایبری از منظر فقهی و حقوقی بحث می‌شود؛ در نتیجه مالیت و مالکیت به عنوان اصول اولیه در روابط فقهی و حقوقی در این داده‌ها بررسی و برای آثار مهمی که این بررسی‌ها داشت مثال‌هایی آورده شده است.

۳. ضرورت پژوهش

واقعیت این است که امروزه فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی فضایی را به وجود آورده و «جامعه‌ی اطلاعاتی» در آن شکل گرفته که جامعه را به سوی ساختاری دانش‌بنیان پیش می‌برد. این فضا تمام ساحت‌های حیات بشری را آن‌گونه تحت تأثیر قرار داده است که دنیای ما را در کمیت و کیفیت دچار تحولاتی عمیق ساخته است. بنابراین در این زمینه به تحقیقات نظام‌مندی بر اساس فقه و حقوق اسلامی نیاز داریم تا به موجب آن بتوانیم چارچوبی برای مسائل حقوقی خود در فضای سایبری ارائه دهیم. استنادهای عقلی پیرامون ضرورت پرداخت به مسائل فضای سایبری در فقه و حقوق واضح است و عدم توجه به آن‌ها به معنای حذف آن مسائل نیست بلکه موجب عقب ماندن از دنیای امروز و هرج و مرج در نظام اجتماعی و حقوقی می‌شود. به علاوه، لازم است مسائل خود را در تعامل با دنیا نیز در تمدن امروز در نظر گرفته و پاسخ‌های مناسب برای آن ارائه دهیم. حال اگر روزی امام علی علیه السلام برای تجارت، تعلیم فقه آن را ضروری می‌دانستند،

---

^۱ مردی به امیرمومنان علیه السلام عرض کرد: می‌خواهم تجارت کنم. آن حضرت فرمود: آیا دانش دین (فقه) آموخته‌ای؟ عرض کرد: بعد می‌آموزم. فرمود: وای بر تو! نخست فقه بیاموز، آن‌گاه تجارت کن زیرا کسی که خرید و فروش کند ولی از مسائل حلال و حرام نپرسد در گرداب ربا می‌افتد (دعائم الاسلام، جلد ۲، صفحه ۱۶).

آیا یادگیری احکام مسائل فضای سایبری که بخش عمده‌ای از تجارت امروز را شامل می‌شود، به طوری که بیشترین درآمدها مربوط به حوزه‌ی تکنولوژی اطلاعات است، واجب نیست؟

با توجه به این مطلب که مسائل پیرامون فضای سایبری در فقه‌های جدید قرار می‌گیرد، با نگاهی به اقسام موجود فقه جدید، جایگاه این بحث روشن گردد. فقه‌های جدید به سه دسته تقسیم می‌شوند. اول آن‌که برخی موضوعات قدیمی هستند اما با توجه به پیشرفت علم و فناوری حکم جدیدی پیدا کرده‌اند مانند فروش خون. دومین دسته موضوعات جدیدی است که در قالب یک مساله فقهی جدید در رساله‌ها تحت عنوان مسائل مستحدثه مطرح می‌شود. مسایل جدید، تک‌مساله‌هایی هستند که در ابواب موجود فقه نمی‌گنجند؛ این دسته مسایل را در آخر توضیح المسائل می‌آورند. از حیث علمی آن‌ها را قالب مقاله طرح می‌کنند و سپس در مسایل متفرقه به صورت فتوا آورده می‌شود. مسئله روزه در قطب یا قبله در کرات دیگر از همین قبیل است. این دسته از مسایل مستحدثه، جای معین دارد و در آن درج می‌شود. روی این موضوعات و مسایل باید کار شود و بعد از کار فقهی در کتاب مربوط درج گردد. سومین دسته، موضوعات جدیدی هستند که موجب به وجود آمدن یک باب فقهی جدید می‌شوند مانند عقد بیمه و قرارداد کار. از ویژگی‌های دسته‌ی سوم آن است که، اولاً مجموعه‌ای از مسایل و دارای حجم زیاد هستند. ثانیاً پیرامون موضوع واحد مطرح می‌شوند. ثالثاً، سؤالات و مسایل آن‌ها در طبقه بندی رایج فقه نمی‌گنجد و باید برای آن کتاب جدید تأسیس کرد. فضای سایبری از نوع سوم مسائل است که می‌تواند تبدیل به کتاب مستقل فقهی شود؛ چرا که تک مسئله نیست، مجموعه است و همچنین مسائل آن در کتاب‌های رایج فقهی وجود ندارد. با توجه به این جایگاه این تقسیم‌بندی در فقه امروز، نیاز به پویایی فقه و اهمیت بالای فضای سایبری در تمدن جدید، به نظر می‌رسد باید برای این فضا کتابی مستقل با عنوان «کتاب فضای سایبری» نوشت.

۴. پیشینه‌ی پژوهش

در زمینه موضوع پژوهش پیش‌رو، پژوهشی جامع و متناسب با مبانی فقهی کار نشده است. اما در خصوص تألیفات مشابه با این پژوهش، می‌توان به کتاب دکتر صادقی نشاط با عنوان «حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای» اشاره کرد. البته در این کتاب تنها مالیت و مالکیت نرم‌افزارهای رایانه‌ای مورد بررسی قرار گرفته است. چنان‌که با ظهور رایانه و سرعت رشد این تکنولوژی لزوم حمایت از پدیدآورندگان برنامه‌های رایانه‌ای یا نرم‌افزارها موجب شد تا در سال ۱۳۷۹ قانونی تحت عنوان «قانون حمایت از پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای» تدوین شود. در این رابطه نیز دکتر زرکلام معتقد است، این قانون هر چند توانسته خلاء قانونی حمایت از پدیدآورندگان نرم‌افزارها را تا حدی پر کند اما در عمل با ایجاد نظام حمایتی مستقل از نظام حق

مؤلف، پدیدآورندگان نرم‌افزارها و شرکت‌های نرم‌افزاری و همچنین دادگاه‌ها را با مشکلات اساسی مواجه ساخته است. فصل اول از مبحث دوم باب سوم قانون تجارت الکترونیکی سال ۱۳۸۲ با عنوان «حمایت از حق مؤلف» از تمامی شاخه‌های مربوط به مبادلات الکترونیکی حمایت کرده است. این دو قانون با وجود ایرادات فراوان، اولین مقررات قانونی هستند که سعی کرده‌اند از پدیدآورندگان آثار و محصولات فکری در محیط دیجیتالی و الکترونیکی حمایت کنند.^۲

آنچه بیشتر پیرامون فضای سایبری در نظام حقوقی حق مؤلف مورد بحث واقع شده است مربوط به نرم‌افزارهای رایانه‌ای است اما با پیشرفت این فضا و ورودش به تمامی عرصه‌ها بحثی با عنوان حق دسترسی به اطلاعات در فضای مجازی مطرح شده است. دکتر حبیبی با ورود به این بحث به سه رویکرد در تعارض با کپی‌رایت با آن قائل شده و در مقاله خود با عنوان «حق دسترسی به اطلاعات در فضای مجازی» به این مطلب پرداخته‌اند^۳ که بیشتر بیان مفاهیم مورد نظر در این تحقیق است.

از مواردی که فقها در این بحث ورود کرده‌اند می‌توان به درس خارج فقه استاد حمید شهریاری اشاره کرد که با عنوان «امنیت فضای مجازی و دفاع الکترونیکی» مطرح شده است اما در این درس نیز تاکنون به مسائل سخت‌افزاری موجود در فضای سایبری پرداخته شده است و بنده امکان استفاده از مفاهیم نرم‌افزاری موضوع را برای پژوهش خود نیافتم.

در واقع، وارد شدن اطلاعات در فضای مجازی به عنوان اموال فکری شروعی برای تحقیق پیرامون نظام حقوقی حاکم بر این اطلاعات است. به نظر می‌رسد بحثی پیرامون این موضوع با نگاه به مسائل اولیه در این حوزه صورت نگرفته است. به علاوه، نظام مالکیت فکری خود یک نظام حقوقی جدید است و درباره‌ی مطالب موجود در آن اختلاف نظرهای بسیاری مشاهده می‌شود. این امر در عمل نیز با توسعه یافتگی کشورها در ارتباط است و هر چه کشوری توسعه یافته‌تر باشد نظام مالکیت فکری در آن دقیق‌تر اعمال می‌شود؛ در نتیجه در کشور ما این مساله جدید می‌باشد و نیازمند تحلیل و بررسی بسیار است.

سوال‌های اصلی و فرعی پژوهش

^۲ ستار زرکلام، حقوق مالکیت ادبی و هنری، تهران: سمت، چاپ دوم، ۱۳۸۸، ص ۱۵.

^۳ محمد حبیبی مجنده، حق دسترسی به اطلاعات در فضای مجازی، فصل‌نامه حقوق پزشکی، ویژه‌نامه حقوق مالکیت فکری، ۱۳۹۵.

الف) سوالات اصلی

۱. ملاک مالیت داده‌های دیجیتال چیست؟
۲. نسبت بین مولد داده‌های دیجیتال با داده‌های دیجیتال چه نسبتی است؟
۳. آثار مالیت و مالکیت داده‌های دیجیتال چیست؟

ب) سوالات فرعی

۱. دلایل مالیت داده‌های دیجیتال کدام است؟
۲. قراردادهای انتقال یا استفاده از داده‌های دیجیتال چه نوع قراردادی است؟

۵. فرضیه‌های تحقیق

فرضیه‌های اصلی:

۱. به نظر می‌رسد رغبت عقلا از جمله ملاک‌های مالیت داده‌های دیجیتال است؛ بنابراین با توجه به پذیرش ارزش اقتصادی داده‌های دیجیتال در دنیای امروز، این داده‌ها مالیت دارند.
۲. نسبت بین مولد داده‌های دیجیتال با داده‌های دیجیتال، نسبت مالکیت است؛ زیرا با اثبات مالیت داده‌های دیجیتال می‌توان نسبت مالکیت را هم با توجه به آن‌که حق مالکیت، حق مالی محسوب می‌شود و حق مالی است که متصف مالیت می‌شود، اثبات کرد.
۳. از آثار مهم مالیت و مالکیت داده‌های دیجیتال، قراردادهای انتقال و استفاده‌ی از آن‌ها است؛ داده‌های دیجیتال با توجه به نظام حقوقی اموال فکری و اموال سنتی در قالب قراردادهایی مشخص در این نظام‌های حقوقی مورد انتقال و استفاده قرار می‌گیرد.

فرضیه‌های فرعی:

۱. دلیل اول مالیت داده‌های دیجیتال، داشتن ارزش اقتصادی در دنیای امروز بنابر نظر کارشناسان اقتصادی به عنوان منبعی مورد قبول برای فقها و حقوقدانان است. دلیل دوم، وجود ویژگی‌های اموال فکری در قسمت عمده‌ای از این داده‌ها است.
۲. داده‌های دیجیتالی که جزء اموال فکری محسوب می‌شوند و فضای سایبری بستری برای استفاده و عرضه‌ی اموال فکری قدیمی در قالب داده‌های دیجیتال شده‌است، در قالب قراردادهای دیجیتال در نظام اموال فکری، مورد تبادل قرار می‌گیرند. هم‌چنین، داده‌هایی که به

عنوان لوازم فضای سایبری و متعلقات زیرساخت‌های این فضا هستند، به عنوان منفعت تحت عقد اجاره در نظام اموال سنتی، انتقال پیدا می‌کند.

۶. روش پژوهش

روش تحقیق در پژوهش حاضر توصیفی و تحلیلی است و ابزار گردآوری آن اطلاعات کتابخانه‌ای است؛ یعنی اطلاعات لازم در خصوص ریز موضوعات تحقیق از طریق مطالعه‌ی کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها، مقالات و دیگر آثار مکتوب گردآوری می‌گردد و پس از آن از طریق اندیشه‌ورزی بر روی اطلاعات و اعمال فکری بر روی آن‌ها تعریف، توصیف، نقد، تحلیل، استنتاج و استنباط صورت می‌گیرد.

بنابراین، با توجه به تعاریف ارائه شده در منابع فقهی و حقوقی و همچنین مطالعاتی که تاکنون در رابطه با این موضوع انجام گرفته‌است به ویژه مطالعات حقوق مالکیت فکری، مالیت و مالکیت داده‌های دیجیتال در فضای سایبری و هم چنین نمونه‌هایی از آثار آن در این تحقیق، تحلیل شده‌است.

۷. نوع پژوهش

این تحقیق از این جهت که به کشف ماهیت داده‌های دیجیتال در فضای سایبری و روابط فقهی و حقوقی میان مالکین این داده‌ها می‌پردازد و همچنین قواعد مالیت و مالکیت را در این داده‌ها بررسی می‌کند تا بتواند نظریه‌ای در این رابطه ارائه دهد، پژوهشی بنیادی محسوب می‌شود. از آن‌جا که در این پژوهش از تحلیل‌ها و استدلال‌های عقلانی بر پایه‌ی مطالعات کتابخانه‌ای برای رسیدن به مطلوب استفاده کرده‌ایم می‌توان آن را پژوهشی نظری نیز دانست. هم‌چنین به اعتبار بهره‌گیری و استفاده از نتایج آن در تدوین قوانین و مقررات پژوهشی کاربردی محسوب می‌گردد.

۸. محدودیت‌ها و تنگناهای پژوهش

محدودیت اصلی این پژوهش عدم وجود منابع، به دلیل جدید بودن موضوع است. در واقع در این موضوع کار علمی دقیقی صورت نگرفته‌است. از دیگر محدودیت‌های این پژوهش نیز می‌توان به عدم دسترسی به متخصصین فضای سایبری با آگاهی‌های فقهی و حقوقی اشاره کرد.

۹. طرح کلی پژوهش

در این پژوهش پس از ارائه‌ی کلیات در فصل اول، با دو گفتار تحت عنوان‌های تعاریف و تاریخچه‌ی موضوع، برای بیان دلایل مالیت و مالکیت داده‌های دیجیتال، فصل دوم نیز با دو گفتار در نظر گرفته می‌شود که در گفتار اول مالیت داده‌های دیجیتال شرح داده می‌شود و در گفتار دوم از این بخش نیز دلایل مالکیت داده‌های دیجیتال و همچنین منشاء و مالکان داده‌ها بیان می‌گردد.

پس از ماهیت‌شناسی و ذکر ادله‌ی مالیت و مالکیت داده‌های دیجیتال، در فصل سوم قراردادهای انتقال و استفاده از داده‌های دیجیتال به عنوان آثار مالیت و مالکیت این داده‌ها آورده شده‌است که با توجه به قرار گرفتن هر قسم از داده‌های دیجیتال ذیل یک نظام اموال، در دو گفتار مستقل با نگاه به نظام اموال فکری و قراردادهای آن، در گفتار اول و نظام اموال مدنی و قرارداد اجاره، در گفتار دوم بحث شده‌است.

بخش اول : تعاریف و پیشینه

فصل اول : تعاریف

این فصل شامل واژه‌شناسی است و در آن به تبیین واژه‌ها از دیدگاه لغوی و اصطلاحی پرداخته می‌شود. بر این اساس کلیدواژه‌های اصلی به کاررفته در عنوان پایان نامه به ترتیب توضیح داده می‌شود.

گفتار اول: مفهوم مالیت

برای شناخت مفهوم «مالیت» تعریف آن در لغت در این قسمت آورده می‌شود. هم‌چنین تعریف اصطلاحی مالیت در علوم مرتبط با موضوع پایان‌نامه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱. مفهوم مالیت در لغت

مالیت مصدر صناعی (جعلی) از مال است و مال در لغت به معنی خواسته، املاک و اسباب، امتعه و کالا و ثروت و هر چیزی که در تملک کسی باشد، یا در تصرف و ید کسی باشد، است. بنابراین مالیت در لغت به معنای آنچه مربوط و منسوب به مال است، می‌باشد مانند دارایی، کالا، خواسته، پول نقد.^۱

۲. مفهوم مالیت در اصطلاح

برای شناخت مفهوم مالیت به روش و ابزار علمی نیاز است. علم اقتصاد به عنوان اصلی‌ترین علمی که به طور دقیق ماهیت مال را بررسی کرده، در اینجا بحث می‌شود. علم حسابداری نیز از این واژه تعاریف دقیقی ارائه داده که آورده می‌شود. هم‌چنین با توجه به نگاه فقهی و حقوقی پایان‌نامه این واژه در اصطلاح این دو علم نیز بیان می‌گردد. بنابراین معنای اصطلاحی این واژه در علوم مربوط به حوزه‌ی اموال در این قسمت بررسی می‌شود.

۱,۲ مفهوم مالیت در علم اقتصاد

در علم اقتصاد به جای مال و مالیت اصطلاح ارزش اقتصادی مطرح می‌شود. ارزش اقتصادی سنج‌ای از منفعت ناشی از کالاها یا خدمات فراهم آورده شده از سوی یک عامل اقتصادی است. به طور کلی ارزش، نسبت به واحد پول اندازه‌گیری می‌شود و تفسیر آن، حداکثر میزان پولی که یک بازیگر مشخص مایل و قادر

---

^۱ حسن عمید، فرهنگ عمید، تهران: ۲۵۳۷، موسسه انتشارات امیرکبیر، ج ۲، ص ۱۳۷۹.

به پرداخت برای کالا یا خدمات است، می‌باشد. توجه شود که ارزش اقتصادی همان قیمت بازار یا ارزش بازار نیست.

شاید هیچ مفهوم اقتصادی دیگری به اندازه «ارزش» در طول تاریخ باعث ایجاد سردرگمی‌ها و اشتباهات بزرگ نشده باشد. منشاء تمامی این اشتباهات این نکته است که ارزش هر کالا یا خدمتی تابع چه چیزی است.

اقتصاددانان کلاسیک مانند آدام اسمیت، دیوید ریکاردو و جان استوارت میل هر یک با مساله ارزش درگیر بوده‌اند. آنها سرانجام به این نتیجه اشتباه سر سپردند که ارزش هر کالایی از مقدار کاری که برای تولید آن انجام شده نشأت می‌گیرد. به عبارت دیگر، آنها معتقد بودند که هزینه، ارزش را مشخص می‌سازد و ارزش چیزی عینی (اوبژکتیو) و قابل اندازه‌گیری است.

نظریه‌ی ارزش کار، یک نظریه‌ی ارزش اقتصادی هترو دوکس است که استدلال می‌کند که ارزش اقتصادی یک کالا یا خدمت به وسیله میزان کل کار لازم برای تولید آن تعیین می‌شود. در حال حاضر این مفهوم معمولاً در پیوند با اقتصاد مارکسی در نظر گرفته می‌شود گرچه در نظریه‌های اقتصاد کلاسیک قدیمی‌تری مثل آدام اسمیت و دیوید ریکاردو و بعدتر در اقتصاد آنارشیستی هم به کار رفته است. اقتصاددان انگلیسی ویلیام استانلی جونز چند سال بعد از کتاب سرمایه مارکس کتاب خود را با عنوان نظریه اقتصاد سیاسی انتشار داد و در آن اصول اقتصاد سرمایه‌داری را بر پایه مطلوبیت مورد ارزیابی قرار داد.

بلافاصله تناقضات درونی این نظریه ارزش پدیدار شد. برای مثال، چگونه کالاهای اولیه‌ای مانند چوب جنگلی یا سنگ‌های قیمتی صیقل نیافته، قیمتی بالاتر از کالاهایی دارند که برای تولید آنها چند صد نفر ساعت کار انجام گرفته است؟ (مانند اسباب خانگی زینت یافته یا تلسکوپ‌های خوش ساخت) علاوه بر اینکه این تئوری قادر به توضیح این مساله نیست، همچنین قادر به توضیح نوسانات ارزش برای انواع مختلف کار نیز نیست.

ریکاردو تئوری ارزشی ارایه نموده است که تنها ارزش‌های تجاری^۱ را مدنظر قرار می‌دهد. و دلیل مشخص ارزش یکی از این دو گزینه فرض می‌شود: کم‌یابی کالای مورد بحث و یا کمیت نیروی کار مورد نیاز برای فراهم کردن آن. ریکاردو می‌گوید: «اجناسی هستند که ارزش آنها تنها ناشی از کم‌یابی است و

---

¹ Commercial Values.